

MONDROS MÜTAREKESİ GEREĞİNCE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN AYRILAN ALMAN VE AVUSTURYA VATANDAŞLARININ DURUMU

TÜLAY ALİM BARAN*

Osmanlı İmparatorluğu'nun 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi, bir devletin sona erişine işaret ettiği gibi Mütareke hükümlerinin uygulanmaya başlaması ile birlikte bir başka devletin doğuşuna yol açacak ulusal uyanışa da başlangıç olacaktır. Mütarekenin bir işgal politikası ile birlikte başlayan uygulaması uzun bir süreç içerisinde tersine çevrilecek ve başlangıçta tasarlanan hiç bir şey yeni ve bağımsız bir devletin kurulma kararlılığı karşısında gerçekleşme şansını elde edemeyecektir. Mondros Mütarekesi sonrası dönem, askeri açıdan İtilaf Devletleri'nin politikalarına bir karşı duruşu getirmiş olmakla beraber, üzerinde çok fazla durulmayan ancak bir dönem için oldukça önemli olan dış siyaset ilkelerini de zorunlu olarak değiştirmiştir. Çünkü Mütareke, uzun bir zamandan beri devam eden Türk-Alman yakınlaşmasının İtilaf Devletleri eli ile bitirildiğini de ifade eder. Nitekim Mütarekenin 19.maddesi "Denizci, asker ve sivil tüm Almanların ve Avusturyalıların bir ay içinde Türk ülkelerinden çıkartılması;uzak bölgelerdekilerin de olanaklı en erken bir tarihte çıkartılması"nı kayda bağlamıştır. İmparatorluğun savaşa girerken müttefiki olan Almanya ve Avusturya ile olan ilişkileri yine Mütarekenin 23. Maddesindeki "Türkiye bakımından Merkez devletleri (Almanya,Avusturya) ile tüm ilişkilerin kesilmesi zorunluluğu" hükmü ile sonlandırılmıştır¹.

Aynı şekilde 28 Haziran 1919 tarihli Versay Anlaşması da Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ilişkisini ortadan kaldıran hükümler içeriyordu. Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Kont Johann Von Berntoff , Mütarekenin imzalanmasından iki gün önce 28 Ekim'de İstanbul'dan ayrıldığı gibi,Osmanlı Devleti'nin son Berlin Büyükelçisi Rıfat Bey de güven mektubunu Mütarekeden bir kaç hafta önce 2 Eylül'de sunmuş olmasına rağmen savaşın bitmesi ile birlikte İstanbul'a dönmüştür².

* Yard.Doç.Dr Tülay Alim Baran, İstanbul Bilgi Üniversitesi,Türk Devrim Tarihi Araştırma Merkezi.

¹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları* I.cilt (1920-1945) Ankara 1983,s 14.

² Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri* (1923-1939) Ankara 1991,s 1.

Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin son Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa ve Avusturya Macaristan'ın İstanbul'daki Büyükelçisi Johnn Von Pallavicini de buldukları ülkeleri terk ederek yurtlarına dönmüşlerdir³.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte Almanlar, 31 Ekim 1918'de Boğazlardan ayrılırlar ve Boğazlar Genel Komutanlığı ile Çanakkale Boğazı Komutanlığı lağvedilerek müstahkem mevki komutanlıkları doğrudan Harbiye Nezareti'ne bağlanır⁴.

Mütareke hükümlerinin uygulanmaya başlaması ile birlikte Akdeniz Tümen Komutanlığı, Türk Genelkurmayı'nın Alman Başkanı ve örgütleri ile İstanbul yakınındaki Alman birlikleri vapurlarla Odesa'ya gönderilmeye başlanmıştır. Suriye ve diğer uzak yerlerdeki Alman subay ve erlerinin İstanbul'a gelmesi demiryollarındaki tıkanıklıklar ve kömür darlığı sebebi ile hızlı olmamıştır. Liman Von Sanders hatıralarında "...19 Kasım'da General Von Lenthe ile erkânı ve Alman Askeri Kurulu'nun büyük kısmı, Odesa ya da Nikolayef üzerinden Ukrayna'ya ve oradan da Almanya'ya geçmek üzere bir Türk vapuru ile İstanbul'dan ayrılırken ben de kalan subaylarımla birlikte Moda'ya taşındım. Çünkü İtilaf Devletlerinin temsilcileri ile Türk memurlarından kurulu komisyon, Almanların Anadolu yakasında kalmasını kararlaştırmıştı... Irak'taki 6.orduda görev yapmış olan Alman ve Avusturyalılar, 1919 yılının Ocak ayı başında vapurla Samsun'dan Haydarpaşa önüne getirildi. ...Hazırlanan beş büyük gemi ile Almanya'ya gönderileceğimiz bize 24 Ocak 1919'da bildirildi. Bu gemiler, Alman mürettebatlı Etna Rickmers, Lili Rickmers, Patmos, Kertyra ve Akdeniz vapurlarıydı. Bunlar uzun yolculuğa hazırlandıktan sonra, 27 Ocak günü 120 subay ve 1800 er ile İstanbul'u terk edecektik."⁵.

Almanlar Mütareke hükümleri doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nu terke başlarken, İmparatorluk da yine aynı doğrultuda Alman askerlerinin silahtan arındırılması işlemine başlamış bulunuyordu⁶.

Böylece 1915 yılında Türkiye'de Alman politikasının Asya Türkiye'si'nin güçlendirilmesi ve ilerlemesi konusunda içten ve dürüst olarak yürütüldü-

³ İsmail Soysal, a.g.e s 84.

⁴ İsmet Görgülü, *10 Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Ankara 1993, s 194.

⁵ Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Aralık 1995, s 113, 114, 116.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi Evrakı*, Dosya No:97, Vesika No:93 (Bundan sonra Başbakanlık Osmanlı Arşivi anılmayarak Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi Evrakı DH.ŞFR olarak kısaltılacaktır).

ğüne inandığı için, Sadrazamın haşmetli İmparatorundan istediği ve önerinin geri çevrilmesi durumunda Bâbü'lî'nin gerek duyduğu reformcuları başka devletlerden sağlama tehlikesinin var olduğunun altının çizildiği ve bu nedenle oluşturulan Alman Askeri Kurulu Osmanlı İmparatorluğu'nu terk etmiştir⁷. Bu, savaşa giriş sürecinden oldukça erken bir tarihte başlayan ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir çok bakımdan etkili ama hepsinden önemlisi savaşta müttefikimiz olan Almanya ile olan ilişkilerimizin Lozan'a kadar sonu oldu⁸.

Mondros Mütarekesi hükümleri İtilaf Devletleri tarafından uygulamaya konulunca, yukarıda andığımız 19.madde gereğince asker ve sivil Alman ve Avusturyalıların imparatorluk topraklarından çıkarılması ile ilgili yazışmalar da hemen başlamıştır.

6 Teşrin-i Sani 1334(1918) yılında Vilayat ve Elviye-i Müstakile'ye gönderilen tamimde, "İngiltere ile yapılan Mütareke gereğince Alman ve Avusturya tebaasının bir ay zarfında ve uzak yerlerde bulunanların ise bir aydan sonra en kısa zamanda Memalik-i Osmaniye'yi terk etme zorunluluğu bulunduğu, bu nedenle tamim gönderilen yerlerdeki bu kişilerin isimleri, lakapları ve buldukları yerin adresini içeren birer defterin gönderilmesinin gerekli olduğu "bildirilmiştir⁹. (Bkz Ek 1)

Alman ve Avusturya tebaası hakkındaki bilgileri içeren cetvellerin süratle gönderilmesi, "Mühim ve Müstaceldir" başlıklı yazılar ile illerden ve mutasarrıflıklardan istenmeye başlanmıştır¹⁰. Ayrılmaları zorunlu olan Alman ve Avusturya vatandaşlarının belirtilen süre içerisinde aileleri ile birlikte gitmeleri gerekiyordu¹¹. Söz konusu vatandaşlarla ilgili bilgileri içeren cetvellerin süratle gönderilmesi isteği bu süre içerisinde bir kaç kez yinelenmiştir¹². Vilayetlere ve mutasarrıflıklara gönderilen değişik yazılarda, Mütareke hükümlerinin bila istisna hepsini kapsadığının altı çizilerek derhal Dersa-

⁷ Liman Von Sanders, a.g.e s 9,10.

⁸ Osmanlı İmparatorluğundaki Alman etkisi için bkz İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 2001.

⁹ DH.ŞFR 93/69-1 Tamim gönderilen söz konusu yer adları şunlardır: Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuretülaziz, Musul ve Van vilayetleri ile, Erzincan, Eskişehir, Urfa, İçel, Bolu, Teke, Canik, Çatalca, Karahisar-ı Sahib, Karesi, Kal'a-ı Sultaniye, Kayseri, Kütahya, Maraş, Menteşe, Niğde, Ayıntab Elviye-i Müstakilesi.

¹⁰ DH.ŞFR,94/134.

¹¹ DH.ŞFR,93/266.

¹² DH.ŞFR,93/270.

adet'e sevklarının önemi" vurgulanmıştır¹³. Adana vilayetine gönderilen yazıda bu gereklilik "Alman ve Avusturya tebaasının kalmalarına izin verilemez" hükmü ile, bu konuda gelebilecek isteklerin geçersizliğine dair kesinlik kazanmış görünmektedir¹⁴.

Ancak bu kesin ifadelere rağmen, bir süre sonra Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden gönderilen şifre yazılardan, bu konunun siviller açısından çok çabuk çözümlenemeyecek bir hal almaya başladığı anlaşılmaktadır. Mütareke Alman ve Avusturya uyrukluların gitmesini bir süreye bağlamış olmakla beraber, hastalık, demiryollarında çalışanların ayrılmasının işleri aksatacak olması ve gitmeyip burada kalmak isteyenlerin varlığı gibi bir takım sebepler nedeniyle bu süre oldukça aşılmıştır. Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyen Alman ve Avusturya uyruklulara karşı ne yapılması gerektiği sorununun ilk etapta "Badel Mütarekedeki durumun şartları değiştirmeyeceği" dolayısıyla, bu talepte bulunanların da aynen diğerleri gibi ihraçlarının gerekli olduğu cevabı verilmiştir¹⁵. Ancak bir süre sonra, Türkiye'de kalmak isteyen Alman ve Avusturya uyrukluların Mütareke gereğince ayrılmaları zorunlu olmasına rağmen, bir dilekçe ile veya şahsen Muhtelit Komisyona başvurmaları karara bağlanmış¹⁶ ve Trabzon Vilayetine 30 Kanun-u Evvel 1334 tarihinde gönderilen bir yazıda bu durum biraz daha açıklığa kavuşturularak, hangi sebepten dolayı burada kalmak istediklerinin dilekçelere yazılması gerektiği ifade edilmiştir¹⁷. Bu durum, değişik il ve mutasarrıflıklara gönderilen yazılarla bir kaç kez ifade edilmiş ve bu talepte bulunan şahıslarla ilgili bilgiler verilmiştir. Örneğin kalmak istediğini bildiren Mersin Alman Konsolosu¹⁸ ve değişik yerlerdeki rahibelere bu doğrultuda hareket etmeleri gerektiği yazılmıştır¹⁹.

Görüldüğü üzere, kalmak isteyenler konusunda asıl belirleyici olan, İngiltere başta olmak üzere karma komisyondur. Bazı yerlerde bulunan Alman ve Avusturya uyruklulara daha sonra verilecek ikinci bir emre kadar yerle-

¹³ *DH.ŞFR*,94/33,93/266.

¹⁴ *DH.ŞFR*,93/94.

¹⁵ *DH.ŞFR*,94/34.

¹⁶ *DH.ŞFR*,94/247.

¹⁷ *DH.ŞFR*,94/282.

¹⁸ *DH.ŞFR*,94/172.

¹⁹ *DH.ŞFR*,94/89.

rinde kalmaları için İngiltere Fevkalade Komiserliği'nin izin verdiğine oldukça sık rastlanmaktadır²⁰.

Bundan sonraki yazışmalarda kalmak isteyen şahıslara verilen izinler ve bu izinlerin süresi karşımıza çıkıyor. Söz konusu Alman ve Avusturya uyruklu kişilerin titizlikle belirlendiği, izinlerinin takip edildiği ve bitiş sürelerine yaklaşıldığının haurlaıldığı görülmektedir²¹.

Bir şekilde kalmak isteyenlerin mazeretlerinin yer aldığı dilekçelerinin kabul edilmesi durumunda, onlara yeniden süre verilmesi, Mütareke hükümlerinin öngördüğü toplu gidişi engelleyici bir durum almaya başlamıştır. Gecikmeye yol açan bir başka sorun ise demiryollarında çalışan vatandaşların durumudur. Mütareke gereğince gitmeleri gereken bu memurların hepsinin ayrılması işlerin aksamasına yol açacağı için, "...İşletme muamelatını sekten vikaleten mezkûr memurların yerlerine diğerleri tayin olunmak üzere emr-i mezkûrun tehiri lüzumu" Nafia Nezareti'nden bildirilince devlet eliyle ertelemeler başlamıştır (Bkz.Ek 2)²², Bu kişilerin yerlerine yenileri gelinceye kadar görevlerinde kalmalarını içeren yazılar illere gönderilmeye başlanmış²³; ancak, bir süre sonra bu şahısların hemen İstanbul'a gelmelerinin gerektiği ve bu konuda Nafia Nezareti'nden demiryolu şirketlerine tebligat yapıldığı gibi farklı bir uygulamaya geçildiğine dair yazışmalar da yapılmaya başlanmıştır²⁴.

16 Kanun-u Ewel 1334 tarihinde müsteşar tarafından gönderilen açıklamada ise "Bilumum şimendifer hatlarında ve Toros tüneli inşaatında çalışan Alman ve Avusturya tebaası memur ve müstahdemlerinin hizmetlerinde ibkası esası, İngiliz ve Fransız ve diğerlerince kabul edilmiştir"denilmektedir. Ancak, bunların her birinin ayrı ayrı bir dilekçe ile İtilaf devletleri yetkililerinden oluşan komisyona başvurmaları ve görevlerine devam edip etmeyecekleri konusunu bu yolla açıklığa kavuşturmaları gerekmektedir²⁵. Bu tebligatın üzerinden 10 gün geçtikten sonra Adana ve Konya vilayetine yazılan

²⁰ DH.ŞFR,94/175 Söz konusu belgede Tekfurdağı'nda bulunan Avusturya tebaasının daha sonra verilecek emre kadar orada kalmalarına İngiltere Fevkalade Komiserliği tarafından izin verildiği ifade edilmiştir.

²¹ DH.ŞFR,95/40 .

²² DH.ŞFR,93/81.

²³ DH.ŞFR,93/114 Örneğin Adana vilayetine gönderilen yazıda yerlerine yenileri gelinceye kadar gidişlerinin ertelendiği bildirilmiştir.

²⁴ DH.ŞFR,94/21.

²⁵ DH.ŞFR,94/153.

yazıda demiryollarında çalışan görevlilerin yerlerinde kalmaları gereği hatırlanmıştır²⁶. Ancak bu gerekliliğin genel bir emir olmaktan çıktığı durumlar da söz konusudur. Örneğin Ankara Vilayeti'ne çekilen bir telgrafta Ankara'da şimendiferde çalışan Alman tebaasından İkan Okst'un memleketine gönderilmek üzere derhal Dersaadet'e gönderilmesi emredildiği gibi²⁷. İzmit Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda da, Anadolu Demiryolu idaresinde görevli olup Derince'de bulunan Mösyö Hononer'in hizmetine devam etmesine gerek kalmadığı ve ülkesine gönderilmesinin İngiltere komiserliği tarafından istendiği ve bu nedenle hemen gönderilmesi gerektiği bildirilmektedir²⁸. Aynı şekilde, Anadolu Demiryolu idaresinde çalışıp Eskişehir'de bulunan, Alman tebaasından olan kişilerin hizmetlerinin devamına gerek duyulmadığı bildirilmiş ve memleketlerine sevklerinin İngiltere'nin isteği olduğu hatırlanmıştır. (Bkz Ek 3)²⁹.

Demiryollarında çalışanların durumu, "yerlerine yenileri gelinceye kadar görevlerinde kalmaları" şeklinde bir genel ifade ile açıklığa kavuşturulmuş görünse de, aslında bazı şahısların incelendiği ve kalmalarına veya gitmelerine bundan sonra izin verildiği anlaşılmaktadır. Bu durum demiryollarında çalışmayanlar için de geçerli idi. Örneğin Kayseri mutasarrıflığına yazılan yazıda Alman tebaasından Aralof hakkında Hariciye Nezareti'yle görüşmelerin yapıldığı ve bu sonuçlanıncaya kadar sevk edilmemesi bildirildiği gibi³⁰. Sivas'a yazılan bir başka yazıda, bu kez Avusturya tebaasından Oskara Efendi'nin, elinde bir ay kalmasına izin verildiğine dair bir vesikanın olup olmadığının kontrol edilmesi istenmiştir³¹.

Kalmaları için izin verilen bu şahıslarla ilgili bilgiler bir taraftan ilgili vilayetlere bildirilirken, bir taraftan da hiç bir şekilde kalmalarına izin verilmeyenlerin isimleri buldukları yerlere yazılarak, gönderilmelerinin üzerinde tüzlikle duruluyordu³². Gönderilmesi kararlaştırılmış olan bu kişilerin gidiş güzergâhları da ayrıca belirtilmiştir. Eğer gemi ile gidecekse (çoğunlukla bu yolla sevk edilmişlerdir) bu gemilerin isimleri ve yaklaşık ha-

²⁶ *DH.ŞFR*,94/249.

²⁷ *DH.ŞFR*,97/30.

²⁸ *DH.ŞFR*,97/82.

²⁹ *DH.ŞFR*,97/85.

³⁰ *DH.ŞFR*,96/177.

³¹ *DH.ŞFR*,98/149.

³² Örneğin Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Kastamonu Vilayeti'ne yazılan yazıda İnebolu'da bulunan Madam Sofya'nın Dersaadete derhal sevk istenmiştir. *DH.ŞFR*,97/77.

reket tarihi bildirilmekte ve buna göre hareket edilmesi istenmektedir. Bu bilgi buldukları yerlerde gemi veya başka bir nakil vasıtası olmayanların en yakın ulaşım noktasına varabilmeleri açısından da önemliydi³³. Yazışmalardan anlaşıldığı üzere, illerden ayrıca bir vapur tahsisinin mümkün olup olmadığına dair sorulara red cevabı verilmekte ve bu durumda trenle gelmeleri gereği bildirilmektedir³⁴.

Hangi yolla olursa olsun bir şekilde kalmalarına izin verilmeyen veya daha önce izin almasına rağmen, izin süresi dolan Alman ve Avusturya uyruklular sıkı bir şekilde izlenmektedir. İzin süresi dolduğu belirlenmiş olanların hangi gerekçe ile hâlâ yerlerinde buldukları ilgili yerlerden sorulmakta ve eğer yeniden edildiği bir izin kağıdı varsa bunun da bir suretinin gönderilmesi istenmektedir³⁵.

Gönderilmesi kararlaştırılan ve yukarıda andığımız sebeplerin dışında kalmalarını gerektirecek veya bu süreyi uzatacak mazeretleri olmayanların da "sağlık problemleri" nedeniyle gitmelerinin hemen gerçekleşmediği görülmektedir. Bu durumda gidemeyecek derecede hasta olduklarının doktor raporu ile kesinleştirilmesi gerekiyor ve ondan sonra da bir dilekçe ile Dersaadet'teki İngiltere sefarethanesinde bulunan Muhtelit Komisyon'a başvurmaları zorunlu tutuluyordu³⁶. Bu başvuruların incelenmesinin ardından iyileşinceye kadar buldukları yerlerde kalmalarına izin verilebiliyordu³⁷. Ayrı bir sorun olarak görünen yol parasını karşılayamayacak kadar fakir olanların durumu ise, bu paranın seferberlik tahsisatından karşılanmasının kararlaştırılması ile çözümlenmiştir³⁸.

Demiryollarında çalışanların yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan rahip ve rahibeler ile hemşirelerin durumu da ayrı bir özellik arz et-

³³ Aydın Vilayeti'ne çekilen bir telgrafta "Kızılırmak vapurunun bugün Bandırma'ya müteveccihen hareket edeceği ve Alman,Avusturya tebaasının mezkûr vapura irkab etmek üzere Bandırma'ya sevkleri"istenmektedir. *DH.ŞFR,94/228*.

³⁴ *DH.ŞFR,94/150*.

³⁵ Bolu Mutasarrıflığına yazılan yazıda "Zonguldak'ta bulunan Avusturya tebaasından Kazim Furuşand'ın elinde mezuniyetinin uzatıldığı hakkında ikinci bir vesika yoksa Dersaadet'e sevki"istenmiştir. *DH.ŞFR,98/149*.

³⁶ *DH.ŞFR,97/283*.

³⁷ Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Bolu Mutasarrıflığı'na yazılan yazıda"Hasta olan iki Avusturyalı'nın ifakat edinceye kadar Bolu'da kalabilmeleri için Dersaadet İngiliz Sefareti'nde bulunan komisyona dilekçe ile müracaat etmeleri" gereği bildirilmiştir. *DH.ŞFR,97/248*.

³⁸ *DH.ŞFR,94/170*.

mektedir³⁹. Bunların bir kısmına bir süre daha kalmalarına izin verilmiş ve daha sonra bu izinlerin bitiş tarihleri dikkatle izlenmiştir. Örneğin Harput'taki Amerikan kurumlarını idareye memur Alman tebaasından olan rahibenin kalmasına iki ay izin verilmiş⁴⁰, Mamuretülaziz vilayetindeki rahibin izninin bittiği söz konusu İl'e hatırlatılarak derhal Dersaadet'e gönderilmesi istenmiş⁴¹ ve yine bu İl'e yazılan bir başka yazıda da Alman rahibeye refakat edecek olanlarla birlikte hareket tarihlerinin önceden bildirilerek Dersaadet'e gönderilmeleri istenmiştir⁴².

Görüldüğü üzere Mondros Mütarekesi'nin ilgili hükümleri gereğince Osmanlı İmparatorluğu'nun bağlanmasının kesildiği, eski müttefiki olan devletlere ait vatandaşların gönderilmesi, Mütarekede yazıldığı süre içerisinde gerçekleşmemiştir. Ya sağlık sorunları ya da izin taleplerinin incelenmesi ve uygun görülenlerin kalmalarına izin verilmesi nedeniyle bu süre Mütarekede belirtilenden daha uzun bir döneme yayılmıştır. Bu gecikmeye yol açan problemlerden bir tanesi de yukarıdakilere ek olarak bazı şahısların uyruklarının tam olarak belirlenememesidir. Örneğin, Karadeniz Ereğlisi'nde aslen Latin olup harp esnasında Alman olduğu iddia edilen Akel Mayer adındaki kişinin durumunun netlik kazanabilmesi için Fransa Fevkalade Komiserliği'nin araştırma yaptığı görülmüyor⁴³.

Başlangıçtaki genel durumun zaman içerisinde alt başlıklara ayrılıp ayrı işlemler yapılmasına neden olan gelişmelerinden biri de, Avusturya tebaasından olan yerli Rumlar ile musevilerin ve Bosna'lı Müslümanların durumudur. Yazışmalardan edindiğimiz bilgilere göre, Avusturya tebaasından olan yerli Rumlar konusunda Nazır Vekili tarafından başlangıçta herhangi bir işlem yapılmaması istenmiş⁴⁴ ancak, daha sonra İzmit Mutasarrıflığı'na yazılan yazıda sevklerine engel olunmaması istenmiş⁴⁵, bunu takip eden bir başka yazımda ise Bosnalı müslümanların kalmalarına İtilaf Komiserleri namına Mütareke Komisyonu'nda memur yetkililer tarafından izin verildiği

³⁹ Ankara Vilayeti'ne 21 Mart 1335 tarihinde yazılan yazıda "Ankara'daki Ermeni Eytamhanesi'nde bulunan Alman hemşirelerden Bartalomia ile Yakobita'nın 20 Nisan 1335 tarihine kadar Ankara'da kalmalarına müsaade edilmiş olduğundan sevklerinden sarfı nazar edilmesi" istenmiştir. *DH.ŞFR*,97/200.

⁴⁰ *DH.ŞFR*,95/41.

⁴¹ *DH.ŞFR*,96/321.

⁴² *DH.ŞFR*,96/147.

⁴³ *DH.ŞFR*,97/227.

⁴⁴ *DH.ŞFR*,95/185.

⁴⁵ *DH.ŞFR*,96/157.

duyurulmuştur⁴⁶. Avusturyalı museviler Mütareke ile karşılaştırılmış olan Alman ve Avusturyalılardan farklı olarak gönderilmekten muaf tutulmuş, ancak bunların durumlarını içeren defterlerin düzenlenerek acele gönderilmesi istenmiştir⁴⁷. Vilayetlere ve mutasarrıflıklara gönderilen açıklamalarda, Avusturyalı musevilerin de şimdilik buldukları yerlerde kalmalarının İngiliz yetkililer tarafından talep edildiği ve bu nedenle İstanbul'a gönderilmemeleri yazılmıştır⁴⁸.

Edirne Vilayeti'ne 26 Kanun-u Sani 1335 (1919) tarihinde yazılan yazıda; Avusturyalı museviler, Bosna'lı müslümanlar ve bilumum şimendifer hatlarında görevli memur ve mühendislerin ellerine Dersaadet Murahhaslığı tarafından tabiiyet varakası verilenler ve İstanbul'daki Muhtelit Komisyon'a ve İtilaf Fevkalade Komiserliği'ne müracaatla geçici veya sürekli olarak kalmak üzere izin almış olanlar dışında bütün Alman ve Avusturyalıların Mütareke hükümleri gereğince ülkeyi terk etmeleri zorunluluğu bildirilmiştir⁴⁹.

Aydın vilayetine yazılan benzer yazıda da ellerinde İtalyan Dersaadet Murahhaslığı tarafından tabiiyet varakası verilenler ve aynı şekilde İstanbul'daki söz konusu yetkililere başvurup kalma izni almış olanlar hariç, hepsinin Adana, Ankara ve Konya'da bulunanlarla İzmir'den hareket etmeleri karşılaştırılmış olduğu için buna göre hareket edilmesi emredilmiştir. (Bkz Ek 4)⁵⁰

İzmit Mutasarrıflığı'na yazılan yazıda da aynı istisnai haller belirtilerek, bunun dışında kalanların ilk vasıta ile gönderilmesi ve miktarları ile isim ve hüviyetlerini içeren cetvellerin hazırlanması, sevk edilmiş olanların miktarları ve sevk edildikleri yerlerin telgrafla bildirilmesi belirtilmiştir⁵¹.

Ankara, Trabzon, Hüdavendigâr, Kastamonu, Konya ve Mamuretülaziz vilayetleri ile Bolu, Canik, Çatalca, Karesi, Menteşe, Kayseri, Karahisar-ı Sahib, Eskişehir, Ayntab mutasarrıflıklarına gönderilen tamimde, söz konusu bilgilerin beş güne kadar ve cetvellerin de on beş gün içerisinde postaya teslim edilmesi istenmiştir⁵².

⁴⁶ DH,ŞFR,94/144.

⁴⁷ DH,ŞFR,94/154.

⁴⁸ DH,ŞFR,94/145.

⁴⁹ DH,ŞFR,95/253.

⁵⁰ DH,ŞFR,95/251.

⁵¹ DH,ŞFR,96/39.

⁵² DH,ŞFR,96/39.

Daha sonra gönderilen yazılarda da cetvellerin düzenlenip gönderilmesi haurlatılmıştır. Ellerinde muaf olduklarına dair vesikası olmayanların Dersaadet'e gönderilmeleri gereği illere ve mutasarrıflıklara yazılan yazılarda isimleri bildirilerek yinelenmiş ve bunlara yakın illerden gelecek kişilerle birleşip gelmeleri konusunda bilgi verilmiştir. Aynı zamanda söz konusu idari birimler, buldukları yere gönderildikleri haber verilen kişilerin gelip gelmediklerinin kontrolünü yapmakla da görevli kılınmıştır⁵³.

Bu konudaki titizlik, gitmek istemeyen Alman ve Avusturya tebaasından olan vatandaşların gerekirse zorla gönderilmesi gibi bir durumu da beraberinde getiriyordu. Örneğin Mamuretülaziz vilayetine yazılan bir yazıda, Matlatya'da bulunan Alman tebaasından iki kişinin gitmedikleri takdirde tevkif edilerek gönderilmesi, Hariciye Nezareti'nin emri olarak bildirilmiştir⁵⁴. Buna, kalmalarını gerektirecek bir durumları söz konusu olmadığı halde kendi istekleri ile kalmak isteyenlerin hepsi dahildir. Bazen de buldukları yerlerdeki idari birimlerin onları göndermek istemedikleri şeklinde şikâyetlerin İstanbul'a ulaştığı anlaşılıyor. Örneğin Konya'da bulunduğu belirlenen beş-on Almanın gönderilmek istenmediği şeklinde İngiltere sefaretine giden bir duyum şikâyet konusu olmuş ve bunun üzerine Konya Vilayeti'ne bu tür şikâyetlere meydan verilmemesini isteyen bir yazı gönderilmiştir⁵⁵.

Bu konudaki ısrarın ve sıkı takibin sebebi hiç kuşkusuz bunun bir Mütareke hükmü olması idi. Hem merkez devletleriyle ilişkilerin kesilmesini, hem de Alman ve Avusturya tebaasının ülkeyi terk etmesini kararlaştıran Mondros Mütarekesi hükümlerinin uygulamaya konulmasıyla birlikte, derhal gereğinin yapılması konusunda işlemlere başlanmıştır. Mütareke hükümlerinin uygulanması konusunda oldukça titiz davranan İngiltere'nin varlığı da, söz konusu hükmün yerine getirilmesi konusunda hükümeti harekete geçirmiştir. İstanbul'un bilinen politikasının doğal bir sonucu olarak, Mütareke şartlarının yerine getirilip getirilmediğini kontrol eden İngiliz askerleriyle iyi ilişkiler kurulması gereği de sık sık haurlatılan bir husustur⁵⁶.

Bu durum bir Mütareke hükmünün yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesine dair bir sorumluluktan öte, İstanbul Hükümeti açısından anlamsız bir yaklaşımı da beraberinde getirmiştir. Mütareke hükümlerinin de-

⁵³ *DH.ŞFR*,97/192.

⁵⁴ *DH.ŞFR*,95/241.

⁵⁵ *DH.ŞFR*,95/175.

⁵⁶ *DH.ŞFR*,95/30.

netlenmesi ile yükümlü İngiliz askerlerinin iyi karşılanıp memnun edilmesi gibi aşırı bir siyasetin varlığını ortaya koyan belgeler, bu durumu kolaylıkla açıklamaktadır. İstanbul Hükümeti Mondros Mütarekesi'nin uygulanması konusunda diğer maddelerde olduğu gibi bu konuda da, elinden geleni özellikle İngiltere'nin istekleri doğrultusunda yapmıştır. İlgili maddelerde dile getirilen bu hüküm, belirlenen süre içerisinde gerçekleşmediği gibi, başlangıçtaki genel ilke de değişik mazeretlerle aşılmış görünmektedir.

Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan ulusal bağımsızlık savaşı başarı ile sonuçlandırılıp Lozan'da onaylandıktan sonra, yeni ve bağımsız Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nda kader birliği ettiği devletlerle ilişkilerini bu kez kendi iradesiyle geliştirmek şansını elde etmiştir. Lozan Anlaşması'ndan sonra Almanya Rudolf Nadolny'yi 1924 yılında Türkiye'ye elçi olarak göndermiş, Türk Hükümeti de Berlin'e Kemalettin Sami Paşayı yine aynı yıl içerisinde büyükelçi olarak atamıştır. Aynı şekilde Avusturya ve yeni bir Cumhuriyet olan Macaristan da yeni Türkiye'ye ilk elçilerini göndermeye başlamıştır. Ankara Hükümeti Hamdi Arpağ'ı Viyana'ya, Hüsrev Gerede'yi ise Budapeşte'ye ilk elçi olarak gönderip bu devletler ile yeni diplomatik ilişkilerini başlatmıştır⁵⁷.

⁵⁷ İsmail Soysal.a.g.e.s 84.

Ek 1

Vilayat ve Elviye-i Müstakile'ye

Tamim

İngiltere ile yapılan mütarekenamede Alman ve Avusturya tebaasının bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunanların bir aydan sonra en kısa zamanda Memalik-i Osmaniye'yi terk etmeleri münderiç bulunmasına binaen dahili vilayette (livada) bulunan ve ikâmet tezkeresi ahz etmiş olan bu kabil eşhasın isim, lakab ve mahall-i ikâmetlerini müşir müteferrik birer kıta sahih ve muntazam defterlerin serian irsali.

6 Teşrin-i Sani 1334

Nazır namına Müsteşar

Ek 2

Adana Vilayeti'ne

Gayet Müstaceldir

Bağdat Demiryolu müstahdeminden olub Alman ve Avusturya devletleri tebaasından olanların hizmet ve mevkilerini terk ile hemen gitmeleri hakkında taraf-ı valâlarından emr verildiğinden bahisle işletme muameleatını sekteden vikayeten mezkûr memurların yerlerine diğerleri tayin olunmak üzere emr-i mezkûrun tehiri lüzumu Nafia Nezareti'nden bildiriliyor. Ona göre icab edenlere serian evamir-i mukteziye itasıyla neticenin inbası.

7 Teşrin-i sani 1334

Nazır namına

Ek 3

Eskişehir Mutasarrıflığı'na

Anadolu Demiryolu idaresinde müstahdem olub Eskişehir'de bulunan Alman tebaasından balada isimleri muharrer kişinin devam-ı hizmetlerine

lüzum kalmadığı cihetle memleketlerine sevki İngiltere Komiserliği'nden talep edilmiştir. Mumaileyhümanın hemen Dersaadet'e sevkleleriyle inbası.

8 Mart 1335

Nazır namına Müsteşar

Ek 4

Aydın Vilayeti'ne

Gayet Müstaceldir

5 ve 30 Teşrin-i Sani 1334 ve 9,15,16 Kanun-u Evvel 1334 tarihli beş kıta şifreye zeyldir . Avusturya'lı museviler ve Bosna'lı müslümanlar ve bilumum şimendifer hatlarında çalışan memur ve mühendislerden ve yedlerine İtalyan Dersaadet Murahhaslığı tarafından tabiiyet varakası verilenlerden ve İstanbul'daki Muhtelit Komisyona ve İtilaf Fevkalade Komiserliklerine müracaatla muvakkat ve daimi surette Memalik-i Osmaniye'de kalmak için müsaade almış olanlardan maada bilumum Alman ve Avusturyalı'ların mütareke ahkâmı mucibince hemen Memalik-i Osmaniye'yi terk etmeleri elzem ve cümlesinin Tirieste tarikiyle sevkleleri ve Adana ve Ankara ve Konya'da bulunanların vilayet-i aliyeleri dahilinde bulunanlar ile beraber İzmir'den Tirieste'ye hareketleri mukarrer bulunmuş olduğundan mezkûr mahallerden gelecek olanlarla beraber İzmir'dekilerin ol suretle Tirieste'ye hareket ettirilerek gerek mezkûr vilayattan gelerek Tirieste tarikiyle geçeceklerin ve gerek vilayetten sevk olunacakların ayrı ayrı mikdarlarının telgrafla inba ve esami ve hüviyetlerini mübin cedvelin posta ile esrası saniyen şimdiye kadar sevk edilmiş olanların mikdarıyla mahall-i sevklelerinin telgrafla ve hüviyetlerinin tahriratla işarı salisen balada tekrar edilmiş esbaba mebni sevkdan istisna edilmiş olanların esami ve hüviyetleriyle sebab-i istisnalarına ve varsa yedlerindeki vesaikin tarih ve numaralarını ve vesikanın ne taraftan ita edilmiş olduğunu mübin bir cedvelin acilen irsali ve mikdarlarının telgrafla inbası ehemmiyetle tebliğ olunur. İşbu telgrafın cevabı nihayet beş güne kadar bildirilecek ve matlub cetveller on beş gün zarfında postaya teslim edilecektir.

26 Kanun-u Sani 1335

Dahiliye Nazır Vekili

